

Při zhodnocení Schellingovy koncepce dochází Krüger k jasným závěrům: Fakticita, skutečnost vždy předchází rozumu. Na místě tedy není poslední zdůvodnění, ale diagnostická racionalita, která nejedná na základě nutnosti, ale promýšlí již danou skutečnost (277). Trojiční učení je nevhodnějším nástrojem k diagnóze skutečnosti světa jako stvoření (283). Schellingovu koncepci Trojice, která se na první pohled jeví jako problematická, obhájí Krüger pod hlavičkou „ortodoxního patrocentrismu“ (287): jednota Trojice je jednotou v Otci, z něhož vychází Syn i Duch. Vztahy mezi osobami jsou souvěčné, ale neprobíhají všechny na stejné rovině: Syn a Duch, nejprve jako Otcovy potence, se až uskutečněním potencí stávají osobami.

Filosoficky pak Krüger řadí Schellingovu koncepci do blízkosti konceptu interního realismu, který také počítá s tím, že skutečnost vždy předchází myšlení skutečnosti, přičemž skutečnost bude myšlení vždy přesahovat. Schellingova změna perspektivy z teoretického uvažování do praktického spolehnutí pak překonává slabinu interního realismu, který si nikdy nemůže být jist, zda se v myšlení skutečně ukazuje skutečnost a nikoli klam (289n). Rozum tak sám sebe nedokáže ospravedlnit a zdůvodnit teoreticky. Ovšem tím, že nahlédne svoji bezvýhodnost, odhlédne od sebe a spolehne se na něco jiného, je ospravedlněn a zdůvodněn prakticky. Tato přiznaná pozicionalita rozumu tak neznamená žádný deficit racionality, ale vyznačuje naopak racionalitu přiměřenou jí vždy předcházející skutečnosti: diagnostickou racionalitu (311n).

Schellingova koncepce předpokládá poctivě myslícího čtenáře a člověka. Totéž předpokládá také Krügerova práce, která čtenáře rozhodně nešetří a nutí ho myslet. Důkladné a poučené přemýšlení autora však přináší čtenáři i celému schellingovskému bádání mnoho inspirace a velký užitek.

Petr Gallus

O MYŠLENÍ POBĚLOHORSKÉHO EXILU

Vladimír Urbánek: Eschatologie, vědění a politika (Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu). Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity (Monographia historica 9), České Budějovice 2008. 303 stran. ISBN 978-80-7394-076-8.

Protřelý praktik, vybavený znalostí technik, jak se prokousat nepřehlednou záplavou historické literatury, by se v této knize snadno mohl zmýlit. Kdyby hleděl jen na formální znaky, které mu prozradí, že se mu v ní nabízí upravená inaugurační disertace, vydaná v nepříliš dostupné ediční řadě provinční university, směl by ji přejít dokonce s výslovným požehnáním některých učebnic, jež radí začínajícím vědcům, jak rozeznávat nezbytné od zbytného.

V takovém případě by se ovšem skutečně dopustil omylu, který by jej připravil o vybranou lahůdku. A to nejen v méně závažném smyslu, že v Urbánkově

textu lze sledat dobře napsané zpracování tematu, jež smí být považováno za pikantní. Ačkoli i ten má svou platnost. Dráždivost látky není podbízivě inserována hned titulem, ale při četbě se stává zjevnou. Nelze při ní dost dobře přehlédnout, že kniha představuje ctihodné osobnosti, jež dosavadní badatelská tradice připomínala ponejvíce v snadno aktualizovatelných souvislostech, i ze stránek pro modernu tak obtížně přijatelných, jako je živobyť astrologů, bytostné zaujetí esoterikou apod. Však mimo jiné, ale v neposlední řadě poskytuje také příspěvek k přesnějšímu poznání účasti české evangelické inteligence bělohorské doby na legendárně mysteriosním rosenkruciánském hnutí. Činí tak ovšem způsobem netoliko výsostně věcným, ale také vysloveně přínosným, a to v rozměrech přesahujících hranice výchozích prostorů (jmenovitě ony tuzemské). Je si ji tedy možné vychutnat i jako neokázale virtuosní dílko přísně odborné práce.

Heuristické úsilí, na jehož základě autor svůj spis vystavěl, byla práce trpělivá, neuspěchaná, dlouholetá. Proto se mj. může v poznámkách dovolávat nezvykle velkého počtu vlastních přípravných studií. Shromáždil imponující množství rozptýlených dat a detailně prověřil jejich původ v nejstarších dostupných prameňech. Některá z nich dohledal ve starých tiscích, o nichž se v novodobé literatuře nacházejí jen nejspolejší údaje, nejednou i bez náznaku, kde by mohly být uloženy. Za zvláštní zmínku stojí ovšem fakt, že velmi vyrovnaně spojil vědomosti badatelských okruhů českých, německojazyčných i anglosaských – v míře, jež není obvyklá ani v jednom z nich o sobě.

Výstavba publikovaného textu byla provedena následovně: V úvodu autor pojmenoval zvolené thema z perspektivy svých východisek. Jako komeniolog narážel na stydlivé odsouvání „předmoderních“ prvků v postojích slavného biskupa Jednoty, jakým je především jeho známá důvěra v revelace soudobých „proroků“. Vyhybavé obcházení tohoto problému je však tím neadekvátnější, oč evidentněji nešlo pouze o osobní libůstku Komenského, ale o výraz nálad i myšlenkových vzorců, jež byly rozšířeny po celé exilové diaspoře a patřily v nějaké míře k jejím charakteristickým rysům. Akutně eschatologické vnímání jako výkladový rámec pro pochopení historických dějů, které dramaticky určily úděl běženců, je tedy naopak zapotřebí studovat, a to srovnávacím způsobem u většího počtu osob. Dále autor sám nastínil také strukturu práce, a pokusil se připojit přehled dosavadní literatury i problémů bádání, nakolik se pojednávávané problematice přece jen věnovaly, či se alespoň dotýkaly některých jejích souvislostí. Největší část knihy pak zaplnily tři „případové studie“, zkoumající kořeny, projevy a podání eschatologických představ na konkrétních příkladech exilových osobností „druhého řádu“ – to jest méně slavných a významných než Komenský, přece jen však ještě vynikajících ve své době a známých i historikům našeho času.

Každý z těchto jedinců zastupuje poněkud jiný typ: Samuel Partlicius byl medikem, chronologem a astrologem uměřeně akademické ražby. Paul Felgenhauer pro změnu theologem, jemuž školské formy naopak nevyhovovaly, a tím snadněji podléhal inspiracím heretických spiritualistů. A konečně Ondřej Habervešl z Habernfeldu, který získal zázemí spíše u falckého dvora, v jehož prostředí pak

působil i jako diplomat (či zpravodajec), zůstal opět pevněji společensky etablován, nicméně nebrzděn stavovskými ohledy k universitním konvencím, mohl rozvíjet „módně nekonformní“ směr medicíny paracelsiánské, s konotacemi hermetickými.

I v této individuální a typové odlišnosti však vynikají shodné motivy a tendence, ba o to instruktivněji. Srovnání napomáhá jednotná struktura všech tří studií, v níž se ale zároveň i osobní charakteristice dostává nezkráceného prostoru. U každé postavy je nejprve rekapitulována dosavadní tradice bádání a obraz, který z ní vyplývá. Ten je pak prokreslen nebo korigován vlastním náčrtem příslušného životopisu, nakolik jej lze rekonstruovat. Poté je představeno literární dílo zvoleného jedince: s obecnější charakteristikou dílčích období tvorby a užitých žánrů, i s podrobnější analysou jednotlivých textů, v nichž se výrazněji uplatňuje eschatologická motivika. Zvláštní důraz je kladen na odkrývání pravděpodobných vlivů, jež myšlení pojednávaných osobností formovaly. Nikde nechybí ani speciální oddíl, usilující o postižení jejich „komunikačních strategií“ a „sociálních sítí“ rozbořem dedikací, jež ke svým spisům připojily. Všechny tyto studie posléze uzavírá náčrt zjištěného intelektuálního profilu protagonistů.

Trojí paralelu se přitom podařilo s plným užitekem udržet, aniž by byla vedena strnule mechanicky, až do opakování veškerých podkapitol a při jednotném přidělu tiskových stran. Autor je naopak dokázal pružně přizpůsobit nestejnou obsahem a rozsahem vědomostí, jež o jejich hrdinech máme k dispozici. Po právu ani nepovažoval za nutné, aby zopakoval veškeré údaje o relativně nejzbadanějším životopisu Felgenhauerově, u něhož se soustředil především na méně známé období rané profílace jeho osobnosti před odchodem do exilu. Tím podrobněji (a neméně dobře odůvodněně) se zato pozdržel u nejfragmentárnějších, jím samotným však také nejobjevněji pospojovaných dat životního běhu Habervešlova.

Vlastní vyhodnocení výsledků tohoto trojího zkoumání autor provedl v následující podvojně kapitole, odděleně vztahující eschatologické myšlení pobělohorského exilu ke kontextům jednak učeneckého diskursu, jednak politické propagandy. Zde také přispěl k jejich zobecnění, když do své komparace zahrnul další representanty exilového prostředí: jmenovitě Komenského, ale neméně výrazně i Pavla Skálu ze Zhoře. V případě posledně jmenovaného byla sláva u potomků vybitavě načerpána daleko spíše z jeho „Církevní historie“ než „Církevní chronologie“, zaměřující se i apokalyptickými schémata. Přitom se však zdá, že právě druhý z uvedených Skálových textů, dosud odpočívající v rukopise, může přinášet klíčový důkaz, jak výrazným vlivem na české evangelické prostředí působil eschatologicky zacílené pojetí dějin, zastávané německým reformovaným teologem Johannem Heinrichem Alstedem. Co je již dávno známo o Komenském jakožto přímém Alstedově žákovi, bude mít platnost obecnější – vezmeme-li nyní v úvahu též zřetelné ozvuky theorie herbornského učitele v díle Partliciově (který byl, na rozdíl od Komenského, ale shodně se Skálou, většinovým utrakvistou).

A zde již dospíváme i k jednomu z nejzajímavějších závěrů Urbánkovy práce: Svým způsobem potvrzuje, ale hned také doplňuje hypotézu anglického badatele

le Howarda Hotsona o významu styků mezi českými evangelíky a Alstedem pro zformování a upevnění protestantského „millenarismu“, který se pak v 17. století šířil i dále po Evropě, se známým vyvrcholením právě v prostředí britských ostrovů. Zatímco však Hotson upřel svou pozornost na rozptýlené vlivy myslitelů z evropského středovýchodu na renomovaného německého profesora, který je encyklopedicky usoustavnil, Urbánek dohledal spojovací nitky vedoucí protilehlým směrem. Na základě jeho zjištění by tedy bylo možné klást důraz na reciprocitu těchto vztahů, jež postoje zprvu okrajové utvrzovala a zesilovala vlnu jejich šíření. Tato vlna sice jistě byla podporována též tragickými událostmi soudobých dějin, nicméně vycházela z vícečetných impulsů, které jim ve skutečnosti předcházely (což platí i uvnitř všech biogramů monografie). Mezi takové podněty patřil i „rosenkruciánský“ vzruch – ale také poklidnější a běžnější předpoklady melanchthonského humanismu. Nemuselo by tudíž překvapovat, že ve výsledku Urbánkových rozborů se eschatologické myšlení českého pozdně reformačního prostředí jeví být až do posledka spjata více s obecnou teorií vědění než se specifickou teorií politickou. A to i přesto, že také vůči této teorii mělo zřetelné spojovací body a politické publicistice příležitostně dodávalo velmi sytou symboliku, jež osvědčovala životnou sílu k motivování aktérů historických dějů, jaké pro ně jinak měly podobu nebezpečně ambivalentní nebo rovnou deprimující.

Své závěry ovšem autor velmi pečlivě shrnuje a formuluje ještě ve speciálním závěrečném oddíle. Mají podobu devíti thesů, jež v každém případě stojí za vlastní pečlivou četbu. Lze ji podstoupit jak v češtině, tak i v angličtině, neboť jsou v plném znění přivtěleny k sumáři, který v tomto mezinárodním jazyce poskytuje i z předchozích výkladů alespoň poměrně obsírný výťah.

Důvodů k chvále je tedy dostatek. Bylo by sice k podivu, kdyby se na lidském díle nenašly též vady. Ale u knihy tak pečlivě připravené bude patrné i v detailu poměrně málo jednoznačných chyb. Podstatná část případných námitek nejspíše nedoloží více, než že jiný autor by napsal jiný text, a že nikdo nemůže být specialistou na všechno. Theologové necht' počítají se skutečností, že autor bohoslovcem není, a proto si také výslovně všímá především eschatologického myšlení křesťanských laiků – ale pak budou moci být příjemně překvapeni, jakou obezřelou obeznanost s jejich oborem přesto projevuje. I kdyby třeba sami (spolu se mnou) posuzovali shovívavěji „značnou neortodoxnost“ údajně všech detailněji zkoumaných postav, anebo pochybovali o objasňující potenci oblíbené polarity mezi „optimistickou“ a „pesimistickou“ anthropologií (notabene v perspektivě křesťanské eschatologie!). Že autor neužil barevnějšího jazyka, někdy se až skrývá za popisný styl, prosycený módně technickými výrazy humanitních věd, mohou jedni čtenáři litovat, druzí naopak vyzvednout. Dokonce i fakt, který u jiných prací bývá vysloveným nešvarem, že se totiž některá data v nemalém rozsahu opakují na více místech, v rámci tohoto promyšleně stavěného díla přesvědčuje a přispívá k jeho celistvosti. Snad největší přetrvávající rozpaky může vzbudit školský přehled předchozího bádání – u kvalifikačních prací někdy přímo vyžadovaný, z Urbánkovy knihy však poněkud nepříznivě vyčnívající. Nicméně jakkoliv nedosa-

huje sevřenosti ostatních kapitol a působí trochu jako směsice poznámek k mírně nahodile vybranému výseku literatury, i on je plný zajímavých postřehů a užitečných informací.

A tak budiž posuzovaný spis váhajícímu akademikovi jednoznačně doporučen. A možná ne pouze jemu.

Martin Wernisch

O CÍRKVI DO ROKU 600 PRO WILLIAMA FRENDA

Ian Hazlett (ed.), Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600.

(Na počest W. H. C. Frenda.) Přeložil Petr Kitzler. Brno, CDK 2009. 349 stran.

ISBN 978-80-7325-159-8.

Alternativně pojatý jubilejní sborník „Rané křesťanství“ sepsali k uctění pětasedmdesátých narozenin profesora bohoslovecké fakulty univerzity v Glasgow Williama Frenda v roce 1991 jeho žáci a kolegové, vesměs specialisté zabývající se raným křesťanstvím v celé šíři jeho problematiky. K českému čtenáři se tak dostává po knize Christoha Markschiese „Mezi dvěma světy – Dějiny antického křesťanství“ (Vyšhrad 2005) v poměrně krátké době druhá překladová publikace s obdobnou tematikou. Sborník sestavil a redigoval profesor církevních dějin na glasgowské univerzitě William Ian P. Hazlett. Jeho stručný Úvod představuje profesora Frenda jako charismatického učitele a jako všestranného, plodného a originálního badatele o dějinách mladé církve.

Sborník je rozdělen do několika oddílů, přičemž v několika případech bylo snad i obtížné zařadit ten který příspěvek právě do té které části; to však není publikaci nijak ke škodě stejně jako skutečnost, že se některé otázky a problémy, jakož i informace, objeví v knize na více místech: autoři jednotlivých příspěvků si zcela samozřejmě a oprávněně někdy kladou tytéž otázky a odpovídají na ně ze zorného úhlu, který pro svůj výklad zvolili. (Najdeme samozřejmě i odlišná stanoviska, příkladem mohou být různíci se názory na sociální složení prvních křesťanských komunit.) Výsledkem je přitom publikace, již je možno číst jako ucelenou informaci o prvních křesťanských stoletích, může být k užítku právě tak zasvěcenému čtenáři nebo i odborníkům, ale i tomu, kdo o dané době hledá první informace. Zejména takovému čtenáři dobře poslouží chronologická tabulka „Přehled dějin rané církve“ na str. 293–298 (o ostatních přílohách se zmíním dále).

Zvláštní zmínky si zaslouží úvodní esejistická studie, která samostatně tvoří první oddíl knihy: „Proč studovat dějiny rané církve?“ Profesor religionistiky na John Carroll University v Ohiu Joseph Kelly v ní uvažuje způsobem zajímavým a inspirativním pro kteréhokoli vysokoškolského pedagoga o předmětu samém a zejména o možnostech, jak mu vyučovat, dále o klíčových, živých a někdy provokativních otázkách současného bádání v tomto oboru. Ve druhém oddílu („Kontext a počátky“) je představeno dobové pozadí a způsoby, jimiž se křesťan-